

จิตอาสา

รศ.ดร.วิชัย วชิรใหญ่*

บทนำ

สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน มีคุณธรรมนำความรู้เท่าทันโลก ครอบคลุมอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สันติสุข เศรษฐกิจมีคุณธรรม เสถียรภาพ และเป็นธรรม จิตอาสาเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในส่วนตัวของบุคคลที่จะทำให้มีจิตสาธารณะ ทุกคนคำนึงถึงสาธารณะซึ่งอยู่เหนือความเป็นส่วนตัว มากกว่าการคิดถึงความเป็นธุรกิจ การทำถูกทำชอบ ได้ชื่อว่าทำความดีเพราะเห็นคุณค่าของความดี

จิตอาสาทำให้ทุกคนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้ เป็นสังคมที่มีการให้และแบ่งปันซึ่งกันและกัน คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ซึ่งต้องขับเคลื่อนทั้งระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กวัยเรียน เพราะจิตอาสาและจิตสาธารณะเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์อย่างหนึ่งที่จะต้องปลูกฝังอย่างต่อเนื่อง ดังสุภาษิตที่ว่า “ไม้อ่อนดัดง่ายไม้แก่ดัดยาก”

ความหมาย

จิตอาสา หมายถึง ความสำนึกของบุคคลที่มีต่อส่วนรวม เป็นจิตที่เป็นผู้ให้ คิดดี คิดทางบวก มีความหวังดีต่อผู้อื่น เป็นความสมัครใจ เต็มใจ ตั้งใจทำ อยากช่วยเหลือ โดยไม่หวังผลตอบแทน และส่งผลให้เกิดความสุขทางจิตใจ ผู้ที่มีจิตสาธารณะจะแสดงพฤติกรรมที่อาสาทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม การงดเว้นการกระทำที่จะส่งผลให้เกิดความชำรุดเสียหาย การมีส่วนร่วมดูแลรักษา และเคารพสิทธิของบุคคลอื่นในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม

“จิต” (mind) หมายถึง ใจ สิ่งที่มีหน้าที่รู้ คิดและนึก

“จิตสำนึก” (consciousness) หมายถึง เป็นภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัว รู้ว่าทำอะไร อยู่ที่ไหน เป็นอย่างไร สามารถตอบสนอง ต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย

“อาสา” (service , volunteer) หมายถึง การเสนอตัวเข้ารับทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมก็ได้

“สาธารณะ” (public) หมายถึง ทั่วไป เป็นของกลางสำหรับส่วนรวม การแสดงออกเพื่อสังคมส่วนรวม เป็นการบริการชุมชน ทำประโยชน์เพื่อสังคม ถ้าใช้ของก็จะใช้ประโยชน์ร่วมกัน

* กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสภาวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ความสำคัญของจิตอาสา

1. ทำให้บุคคลมีความคิดขั้นสูงช่วยยกระดับจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยเมตตา เพราะจิตอาสามุ่งเน้นการให้มากกว่าการรับ ทำให้ได้พบความสุขที่เกิดจากการให้ ซึ่งเป็นความสุขที่มีคุณค่ากว่าความสุขที่เกิดจากการได้รับ
2. บุคคลที่มีจิตอาสาย่อมเป็นที่รักใคร่ของบุคคลรอบข้าง เพราะมองเห็นคุณค่าในความคิดที่มีอยู่ในบุคคลนั้น มากกว่ามูลค่าของทรัพย์สินใดๆ นอกจากนี้ยังเป็นการผูกมิตรแท้ได้อย่างยั่งยืน
3. ทำให้สังคมมีการแบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ร่วมมือกันดูแลรักษาสิ่งของสาธารณะเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกัน รวมทั้งสิ่งแวดล้อมรอบตัว
4. ทำให้สังคมน่าอยู่และเป็นสังคมคุณภาพที่ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างจิตอาสาและจิตสาธารณะ

“จิตอาสา” (volunteer mind) หมายถึง จิตใจที่คิดช่วยเหลือผู้อื่น จิตใจที่เป็นผู้ให้ เช่น ให้สิ่งของ ให้เงิน ให้ความช่วยเหลือด้วยกำลังร่างกาย แรงสมอง ซึ่งเป็นการเสียสละ สิ่งที่ตนเองมีแม้กระทั่งเวลา โดยมีปัญญาเป็นเครื่องกำกับ เป็นการกระทำที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ส่งผลให้แสดงพฤติกรรมหลัก 3 ด้าน ได้แก่ 1) การช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน 2) การเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และ 3) การมุ่งมั่นพัฒนาสิ่งรอบตัวให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

“จิตสาธารณะ” (public mind) บางครั้งอาจใช้คำว่า จิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง จิตใจที่คำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน คำนึงถึงบุคคลอื่นที่ต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน รวมทั้งมีความสำนึกและยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดีงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ประหยัด และมีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ส่งผลทำให้แสดงพฤติกรรมหลัก 3 ด้าน ได้แก่ 1) การงดเว้นการกระทำที่จะส่งผลทำให้เกิดความชำรุดเสียหายของทรัพย์สินส่วนรวม 2) การมีส่วนร่วมดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนรวม และ 3) การเคารพสิทธิของบุคคลอื่นในการใช้ทรัพย์สินส่วนรวม บางครั้งหมายถึงจิตอาสา

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างจิตอาสาและจิตสาธารณะ ถ้าใช้มุมมองของการคิดที่เป็นระบบ ไม่มองแยกส่วน จะพบว่า จิตอาสาและจิตสาธารณะเป็นสิ่งที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน การมีจิตอาสาทำให้แสดงพฤติกรรมออกมาซึ่งอาจเป็นประโยชน์ในระดับส่วนบุคคลหรือในระดับส่วนรวม ถ้าเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมสิ่งนั้นจะกลายเป็นจิตสาธารณะ ส่วนการมีจิตสาธารณะ บางครั้งต้องอาศัยจิตอาสาเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้แสดงพฤติกรรมเช่นกัน

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์พฤติกรรมสำคัญของจิตอาสาและจิตสาธารณะ พบว่าทั้งจิตอาสาและจิตสาธารณะมีองค์ประกอบที่เป็นรากฐานร่วมกัน 3 ประการ ได้แก่ 1) การให้ 2) การไม่เบียดเบียน และ 3) การมุ่งประโยชน์ ดังตารางต่อไปนี้

ประเด็น	พฤติกรรมหลัก	องค์ประกอบที่เป็นรากฐานร่วมกัน		
		การให้	การไม่เบียดเบียน	การมุ่งประโยชน์
จิตอาสา	1) การช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน	✓	✓	✓
	2) การเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม	✓	✓	✓
	3) การมุ่งมั่นพัฒนาสิ่งรอบตัวให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น	✓	✓	✓
จิตสาธารณะ	1) การงดเว้นการกระทำที่จะส่งผลทำให้เกิดความชำรุดเสียหายของทรัพย์สินส่วนรวม	✓	✓	✓
	2) การมีส่วนร่วมดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนรวม	✓	✓	✓
	3) การเคารพสิทธิของบุคคลอื่นในการใช้ทรัพย์สินส่วนรวม	✓	✓	✓

การพัฒนาผู้เรียนและบุคคลควรบูรณาการเข้าด้วยกันโดยใช้องค์ประกอบที่เป็นรากฐานร่วมกันดังที่สังเคราะห์ไว้

แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตอาสา

การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตอาสาสามารถทำได้ทุกช่วงวัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัยเด็กที่เป็นวัยแห่งการเรียนรู้ ผู้สอน เป็นหัวใจสำคัญในการปลูกฝังคุณลักษณะจิตอาสาที่สามารถพัฒนาพร้อมกันสำหรับแนวทางการจัดการเรียนรู้จำเป็นต้องนำองค์ความรู้เชิงทฤษฎีมาปรับประยุกต์ให้มีความเหมาะสมกับผู้เรียนในปัจจุบัน เริ่มจากตัวผู้สอนเองที่จะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีและค่อยๆ ขยายไปสู่การพัฒนาผู้เรียน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องพัฒนาไปให้ถึงระบบคิดของผู้เรียนมากกว่าการให้ทำกิจกรรมโดยปราศจากความคิด อย่างไรก็ตามต้องถือเป็นหลักการว่าการพัฒนาจิตอาสาสามารถ

สอดคล้องได้ในทุกกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การช่วยเหลือเพื่อนที่ทำการบ้านไม่ได้ก็เป็นจิตอาสาชนิดหนึ่ง หรือการประหยัดน้ำ ไฟฟ้า การจัดทำโครงการจิตอาสาที่ออกไปนอกโรงเรียนเป็นรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาเท่านั้น แต่การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเชื่อมโยงเข้ากับวิถีชีวิตของผู้เรียนในแต่ละชุมชนท้องถิ่น แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตอาสา มีดังนี้

1. การเป็นตัวอย่างที่ทางด้านจิตอาสาอย่างสม่ำเสมอ ตามทฤษฎีเซลล์กระจกเงา (mirror neuron theory) เมื่อผู้สอนแสดงพฤติกรรมใดๆ ออกมาอย่างสม่ำเสมอ แม้ไม่ต้องสอนโดยวาจา แต่เป็นการสอนโดยการกระทำ ผู้เรียนจะมีแนวโน้มแสดงพฤติกรรมนั้นด้วย การพัฒนาลักษณะนี้เป็นการให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้โดยกระบวนการซึมซับ การสังเกต การเลียนแบบพฤติกรรม แต่ควรใช้ควบคู่กับการสะท้อนผลตนเอง (reflection) ในข้อ 5 ด้วย

2. การจัดการเรียนรู้ต้องผ่านกระบวนการการปฏิบัติ (action learning) โดยการให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมจิตอาสาตามความเหมาะสมด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องจัดทำเป็นโครงการเฉพาะกิจขึ้น แต่ควรบูรณาการไปในทุกกิจกรรมการเรียนรู้ และที่สำคัญจะต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลการปฏิบัติต่อเพื่อนและผู้สอน

3. การสร้างบรรยากาศที่กระตุ้นการเรียนรู้จิตอาสา โดยทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกร่วม (Empathy) ความเห็นอกเห็นใจ เอาใจผู้อื่นมาใส่ใจตนเอง เพื่อรับรู้ความรู้สึก และตอบสนองโดยการแสดงพฤติกรรมจิตอาสาอย่างถูกต้องเหมาะสม ทั้งภาษาพูดและภาษากาย

4. มุ่งเน้นการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนความคิดและมุมมอง (Transformation of learning) ของผู้เรียน ทำให้เห็นว่าผู้เรียนแต่ละคนมีศักยภาพที่จะช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมส่วนรวมได้ ไม่สำคัญว่าจะเรียนเก่งสอบได้คะแนนดีหรือไม่ การปรับเปลี่ยนความคิดและมุมมองดังกล่าวจะทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาจิตอาสาอย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง

5. การจัดการเรียนรู้ต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสะท้อนตนเอง (self - reflection) มุ่งให้เห็นความคิดและความรู้สึกของตนเองเมื่อได้ช่วยเหลือผู้อื่น หรือทำประโยชน์ต่อส่วนรวม รวมทั้งการกำหนดแนวทางสำหรับพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีจิตอาสาต่อไป

6. ผู้สอนต้องสร้างความเข้าใจให้ชัดเจนว่าการมีจิตอาสานั้นจะต้องไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองหรือบุคคลรอบข้างด้วย มิฉะนั้นจะเกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา สิ่งใดที่เกินกำลังที่เราจะทำได้คนเดียวต้องรู้จักสร้างแนวร่วมหรือเครือข่ายมาช่วยให้สำเร็จ

แนวทางการวัดและประเมินจิตอาสา

แนวทางการประเมินจิตอาสาต้องใช้ในการประเมินตามสภาพจริง ที่เป็นการประเมินพฤติกรรม การแสดงออกของผู้เรียน จากกระบวนการทำงาน และจากผลงาน โดยใช้แหล่งข้อมูลและวิธีการอย่าง หลากหลาย และมีความสอดคล้องกับบริบทของการเรียนการสอน

หลักการวัดและประเมินผลที่เสริมพลังตามสภาพจริงมี 4 ประการ ดังนี้

1. ใช้ผู้ประเมินหลายๆ คน เช่น ผู้เรียน เพื่อน ผู้สอน ผู้เกี่ยวข้อง
2. ใช้วิธี / เครื่องมือวัดหลายๆ ชนิด เช่น การสังเกต การปฏิบัติ การทดสอบ การรายงานตนเอง
3. ประเมินหลายๆ ครั้งในแต่ละช่วงเวลาของการเรียนรู้ ได้แก่ ก่อนเรียน ระหว่างเรียน สิ้นสุด ติดตามผล
4. สะท้อนผลการประเมินสู่การพัฒนาผู้เรียน

การวัดและประเมินผลจิตอาสาผู้สอนควรให้ความสำคัญกับการสะท้อนผลการประเมินให้มาก เพราะหัวใจของการประเมินไม่ได้อยู่ที่การตัดสินว่าผู้เรียนคนใดมีจิตอาสาหรือไม่มีจิตอาสา หากแต่อยู่ที่ การให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในผลการประเมินนั้นแล้วกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่มี จิตอาสา โดยอาศัยกระบวนการสะท้อนผลการประเมินที่เป็นระบบ จนทำให้เกิดจากการเปลี่ยนแปลง ภายในตัวผู้เรียน

สรุป

จิตอาสาเป็นจิตที่กว้างใหญ่ไม่คับแคบ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับฟังข่าวสารใหม่ๆ จากที่เคยรู้มา แสวงหาความรู้ใหม่อยู่เสมอ ทำให้ทุกคนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้ เป็นสังคมที่มี การให้และแบ่งปัน คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น การพัฒนาต้องเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก โดยมีผู้สอนเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนา โดยเริ่มจากตัวผู้สอนเอง ก่อนแล้วบูรณาการให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้เรียน สอดแทรกไปในทุกกิจกรรมการเรียนรู้ กระบวนการพัฒนามีความสมดุลระหว่างการคิดและการปฏิบัติ ส่วนการประเมินผลมุ่งเน้น การประเมินตามสภาพจริงและสะท้อนผลการประเมินสู่ผู้เรียน

คำสำคัญ

1. จิตอาสา
2. จิตสาธารณะ
3. การประเมินจิตอาสา

บรรณานุกรม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543 , มกราคม - มีนาคม). “โรงเรียนสร้างคนมีจิตสาธารณะ”.

การศึกษา. 2000. 65(3) : 17.

ชาย โพธิ์สีตา และคณะ. (2540). รายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง จิตสำนึกต่อสาธารณะสมบัติ :

ศึกษากรณีกรุงเทพมหานคร. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระไพศาล วิสาโล. (2550). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการจัดการความดี ศึกษากรณีมูลนิธิพุทธจีโอจี.**

กรุงเทพฯ : พรินทวนกราฟฟิค จำกัด.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** กรุงเทพฯ :

ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น.

Tucker, W. J. (2009). Public Mindedness an Aspect of Citizenship Considered.

BilioLife Publisher.